

dr hab. Wojciech Prażuch, prof. UKEN
Katedra Językoznawstwa Romańskiego
Instytut Neofilologii Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Michała Pawłowicza pt.

W poszukiwaniu konwergencji i dywergencji semantycznych i strukturalnych na przykładach polsko-francuskich z tłumaczenia specjalistycznego

[wersja francuska tytułu: *À la recherche des convergences et divergences sémantiques et structurelles sur les exemples franco-polonais de la traduction spécialisée*]

Tematyka oraz sformułowane cele i hipotezy

Przedstawiona do ceny rozprawa doktorska mgr. Michała Pawłowicza stanowi próbę zbadania słownictwa specjalistycznego z zakresu przemysłu branży meblarskiej. Wyzwaniem, którego podjął się mgr Pawłowicz jest zbadanie, jakie są dominujące procesy leksykotwórcze w tworzeniu monosemicznych ekwiwalentów terminologii specjalistycznej w odniesieniu do badanego korpusu tekstów technicznych, a także jakie semantyczne relacje konwergencji i dywergencji zachodzą w leksykalnych ekwiwalentach w ramach badanej terminologii.

Praca wpisuje się w obszerny nurt badań związanych z terminologią specjalistyczną i leksyką specjalistyczną w ujęciu kontrastywnym, a także badań nad zagadnieniami jakości i oceny tłumaczenia. Dotyczy ona zagadnienia o dużym znaczeniu z punktu widzenia językoznawstwa stosowanego i jest adresowana do wszystkich zainteresowanych zjawiskiem tłumaczeń specjalistycznych, a w szczególności nowymi kreacjami leksykalnymi w języku francuskim i polskim, z uwzględnieniem relacji między nimi.

Realizacja określonego tytułem pracy zadania nie jest łatwa, a badania tego rodzaju nie są zbyt często podejmowane. Doceniam więc pomysł badawczy; uważam projekt za ambitny i wartościowy o dużym potencjale naukowym, szczególnie jeśli chodzi o połączenie badań nad ekwiwalencją jednostek leksykalnych na poziomie semantycznym i formalnym oraz nad matrycami leksykogenicznymi.

Analiza językowa zebranego korpusu tekstowego obejmuje porównanie francuskich i terminów o różnej strukturze – jednostek jednowyrazowych, a także tych mających postać synaps, tj. jednostek

semantycznych złożonych z wielu leksemów. Autor bada etymologię i znaczenie słów lub wyrażeń w języku francuskim z ich polskimi odpowiednikami. Podejmuje również próbę pokazania funkcjonowania terminów (dyskurs techniczny i popularyzatorski) – reprezentujących wiedzę specjalistyczną, obok nieterminów (*banalisation*) – jednostek leksykalnych charakterystycznych dla potocznej odmiany języka. Szuka zatem odniesień do rzeczywistego użycia języka w środowisku, w którym dana terminologia czy też „słownictwo tematyczne” (por. P. Guiraud, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot) są używane.

Zagadnienia poruszane w pracy dotyczą również kwestii profesjonalizacji zawodu tłumacza i rozumienia jego roli jako „dostawcy usług językowych” co jest istotne nie tylko z perspektywy dydaktyki przekładu, gdyż zwraca uwagę na tłumaczenie jako proces, ale także interesujące z praktycznego punktu widzenia. Autor dokonuje przeglądu nowoczesnych narzędzi tłumaczenia automatycznego oraz środowisk tłumaczeniowych wspierających zadania tłumacza.

Struktura i treść pracy

Praca liczy 126 stron tekstu, a składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, obszernej bibliografii, streszczenia w języku polskim i angielskim oraz listy ilustracji.

Wstęp prezentuje cel pracy, uzasadnia potrzebę podjęcia badań nad przedstawionym problemem oraz stanowi przewodnik po jej zawartości, rozdziały I, II składają się na część teoretyczną pracy, a rozdział III stanowi jej część empiryczną. Przedmiot badań został jasno określony.

Część teoretyczna jest zwarta koncepcyjnie, struktura została przemyślana w stopniu satysfakcjonującym i dostosowana do zamierzeń. Istotność wszystkich części dla całości wyводу nie budzi większych wątpliwości, a powiązania między nimi są przekonujące. Czytelnik otrzymuje w tej części wystarczająco obszerny zestaw materiałów niezbędnych do sprawnej i rzetelnej oceny.

Część pierwsza pracy, teoretyczna, ma charakter przeglądowy i została skomponowana została w sposób przemyślany. Punktem wyjścia do rozważań jest omówienie specyfiki tłumaczenia technicznego zarówno w perspektywie przekładoznawczej, z przeglądem dotychczasowych badań, jak i w perspektywie praktycznej i zawodowej właściwej dla branży tłumaczeniowej.

W rozdziale I Autor wychodzi od pojęcia tłumaczenia w ujęciu językoznawczym, przywołując przy tym niezbędną literaturę przedmiotową, po czym przechodzi do przeglądu głównych klasyfikacji tłumaczenia oraz teorii i koncepcji traduktologicznych, głównie w oparciu o syntezy Z. Rakovej i A. Hurtado Albir.

Rozdział II koncentruje się na specyfice współczesnego tłumaczenia specjalistycznego i roli tłumacza. Klasyfikacja tłumaczeń z podziałem na dwa filary: tematyczny i metodologiczny, zaproponowana przez Amparo Hurtado Albir, pozwala umieścić tłumaczenia z zakresu przemysłu drzewnego w kategorii tłumaczeń specjalistycznych, które koncentrują się na przenoszeniu znaczenia. Wybór terminologii z

branży meblarskiej jako przedmiotu badań jest uzasadniony silnymi powiązaniami handlowymi pomiędzy polskimi producentami mebli a francuskimi dystrybutorami. Rozdział został podzielony na trzy części. W pierwszej opisano specyfikę tłumaczenia technicznego oraz cechy genologiczne tekstów technicznych, w drugiej kompetencje tłumacza tekstów technicznych, w trzeciej zaś mamy do czynienia z przeglądem narzędzi elektronicznych, jakimi ten ostatni dysponuje.

W części teoretycznej Autor wykazuje się:

- umiejętnością doboru interesującego a zarazem ważnego tematu,
- dobrą znajomością licznych, w tym mniej znanych lub nowo opublikowanych prac językoznawczych
- dostateczną umiejętnością klarownej analizy omawianych zagadnień i ich wątków.

Część teoretyczną uważam za wystarczająco kompetentnie przygotowaną, co świadczy o wiedzy Autora, a także o niezbędnej umiejętności grupowania, hierarchizowania i syntetyzowania skomplikowanych i wielowątkowych treści. Chciałbym jednak sformułować niżej pewne zastrzeżenia do tej części.

Rozdział III zawiera szczegółową analizę terminologii pod kątem etymologicznym, formalnym, i semantycznym. Poniżej zawarłem kilka uwag, co do niewłaściwego, w mojej opinii, umiejscowienia w tym Rozdziale niektórych treści.

W części praktycznej Autor wykazuje się umiejętnością wykorzystania różnorodnych metod i technik badawczych oraz analizy i interpretacji danych. Pomimo dość niespotykanego usytuowania korpusu analizy (s. 73-75), który właściwie powinien znaleźć się w aneksie, jako że przybiera postać słownika zawierającego wyekstrahowane, zlematyzowane formy. Osobną kwestią jest układ jednostek leksykalnych zawartych w tabeli. Nie są znane jego kryteria, a z pewnością nie jest to ani układ alfabetyczny, ani chronologiczny. Z kolei struktura tabel 4-14 przedstawiających wyniki badań jest właściwa dla dysertacji doktorskich i w tej postaci nie mam do nich zastrzeżeń, choć niejedną z nich można by było opatrzyć bardziej pogłębionym opisem.

Ostatnia część stanowi podsumowanie dysertacji. Autor rekapituje w nim wyniki, analizuje ograniczenia swojego projektu, przedstawia wnioski oraz formułuje postulaty dotyczące dalszych badań nad interesującym go zagadnieniem. Wnioski z rozprawy są umotywowane w świetle postawionych celów i przeprowadzonych analiz; zakończenie zawiera też kilka ciekawych sugestii możliwych dalszych badań

Pracę zamyka bibliografia, na którą składają się 93 pozycje (osobno wydzielono odnośniki do haseł w słownikach internetowych). Niewątpliwie, obfitość przywoływanych przez Autora źródeł stanowi zaletę rozprawy i jest dowodem na dobre osadzenie formułowanych wniosków w materiale badawczym. Należy podkreślić, że mgr Pawłowicz w pełnym zakresie wykorzystuje literaturę tzw. klasyczną i

obowiązkową w dyskursie akademickim, ale sięga także po wybrane nowe publikacje. Żałuję, że zebrana literatura nie została poszerzona o niektóre pozycje, takie jak cały numer 64 (1984) « *Langue française* », *Français technique et scientifique : reformulation, enseignement*; o publikacje : F. Scarpy (*La traduction spécialisée: Une approche professionnelle à l'enseignement de la traduction*) , S. Berbinski i A. M. Velicu (*Terminologie(s) et traduction*) czy o niektóre aktykuły, choćby Y. Gambiera (« *Les traducteurs créateurs : des spécialistes ou des professionnels?* », 2009).

Uwagi do Struktury pracy

- Część 2.3.7 została pominięta w Spisie Treści.
- Wątpliwości budzi układ treści. Tłumaczowi, jego kompetencjom i roli poświęcona jest 2. część II rozdziału. Czy zatem podrozdział 2.1.4 nie powinien się znaleźć dalej?
- W treści podrozdziału 2.1.5 dominują rozważania na temat niektórych cech tekstu technicznego (powinny się znaleźć w 2.1.7), nie zaś, jak sugeruje tytuł różne klasyfikacje tłumaczenia technicznego.
- Treści o związkach terminologii i terminografii z tłumaczeniem oraz omówienie *Théorie générale de la terminologie* Wüster (m.in. l'Homme, Benmessaoud) itp., tj. części 3.4 i dalsze (3.4.1) powinny zostać omówione w części teoretycznej, a nie w rozdziale, w którym przedstawiane są wyniki badań empirycznych opartych na eksploracji korpusu. Wspomniany tu Eugen Wüster pojawia się wielokrotnie wcześniej. Podobnie z Cabré, Gaudinem i innymi.
- We Wstępie (Introduction) na s. 13, Autor podkreśla znaczenie logiki, a także badań Pruvosta i Sablayrollesa. Rozważania na ten temat również powinny w mojej opinii trafić do części teoretycznej rozprawy.
- Ostatni rozdział części teoretycznej powinien, moim zdaniem, lepiej korespondować z częścią empiryczną rozprawy i systematyzować zagadnienia, które były punktem wyjścia do badań.

Uwagi co do zakładanych celów

- Nic nie wskazuje na to, że Autor wywiązał się z postawionego sobie zadania polegającego na sformułowaniu „całościowej, aktualnej i uniwersalnej definicji tłumaczenia”: *nous essayons de proposer la définition globale, actuelle et universelle*, s. 19. (dla uproszczenia zapisu, w całej recenzji wyjątki z pracy opatruję kursywą z zaznaczeniem nru strony). Co więcej, nie widzę bynajmniej potrzeby formułowania takowej definicji.

- W pracy znajduje się wiele zdań niezrozumiałych, niezręcznie sformułowanych lub anegdotycznych i nienależących do tematu. Pokazuje to, niestety, że prowadząc czytelnika przez swój materiał Autor nie zawsze panuje nad wywodem. Podam kilka przykładów:
 - *Cette conférence est significative pour la Pologne, parce que grâce au traité 20 de Versailles, élaboré après les discussions pendant lesquelles les participants ont utilisé l'interprétation consécutive, la Pologne apparaît sur la carte de l'Europe (Hymans, 1958 : 310).* (s. 19-20)
 - *La traduction constitue un objet de recherche pour la théorie. Elle est donc plus ancienne que sa théorie. (...) Les moments de la naissance de la traduction et de sa théorie sont aussi divergents.* (s. 16)
 - *De l'autre côté, la richesse conceptuelle de la traduction introduit la diffusion idéologique qui entrave la création d'un concept global de notre notion clé.* (s. 15)
 - *Pour la traduction orale qui se déroule souvent pendant la réunion d'affaires, il nous paraît être le plus approprié le traducteur amateur.* (s. 50)
 - *Un rôle spécifique possède le traducteur réviseur.* (s. 53)
 - *Le traducteur technique joue principalement un rôle économique, politique, juridique et social.* (s. 52-53)
 - *L'inutilité dans la traduction entre le polonais et le français n'est pas seulement observable dans Translatica, mais aussi dans WordReference.com.* (s. 58)
 - *N'oublions pas que le contenu linguistique dans l'espace virtuel doit être transmis de la réalité.* (s. 59)
 - *Ce mode de fonctionnement de Google translate fait que nous obtenons des traductions des mots ou des expressions entre différentes langues en accord avec ses utilisations.* (s. 60)
 - *Il suffit de la charger et d'installer la base des données de la langue choisie sur votre appareil, nous pouvons en profiter en plus.* (s. 62)
 - *La contribution à l'efficacité du processus de la traduction se trouve dans la rapidité de la réalisation du processus de la traduction. La pensée logique lui donne la conscience linguistique suffisante pour travailler efficacement avec le texte spécialisé dont les principes du domaine choisi ont été acquis.* (s. 69)
- Nieraz wywód bywa również niejasny z powodu braku precyzji, jak w przytoczonym niżej fragmencie, gdzie brak słowa „intralinguistique” utrudnia zrozumienie powiązania konceptu tłumaczenia z rejestrem. *Le code linguistique constitue un point d'intérêt pour Steiner (1975) qui se penche sur la traduction d'un point de vue diachronique. Maintes études dirigent ses réflexions vers le changement de registres en prenant en considération les facteurs tels que l'âge, la classe sociale ou l'environnement professionnel des locuteurs. Cette perspective est forcément liée à la psycholinguistique et la sociolinguistique.* (s. 18-19)

Uwagi do części teoretycznej

- W części tej mamy do czynienia z powtarzalnością treści, która daje wrażenie braku uporządkowania. Dla przykładu: treści ze s. 11-12 niepotrzebnie powielają to, co znajduje się w Rozdziale I, podobnie z treściami ze s. 18 i 19: *De nouvelles variétés de la traduction apparaissent au XXe siècle. L'avènement de l'interprétation consécutive, l'interprétation*

simultanée ou la traduction automatique s'élargissent à tous les secteurs spécialisés. (s. 18); Les nouvelles perspectives sur la traduction apparaissent au XXe siècle. Le développement de la théorie sur la traduction apporte l'interprétation consécutive et simultanée. (s. 19)

- Na s. 21 Autor posługuje się konceptami „traduction sémantique” i „traduction communicative, które nie zostały wyjaśnione wyżej, gdyż nie było wcześniej mowy o binarnej koncepcji Newmarka. W poprzedzających ustępach mowa jest jedynie o tłumaczeniu „littérale” i „libre”. To częsty błąd wynikający z niedostatecznego opanowania warsztatu.
- Równie częstym błędem, w pracach traduktologicznych jest mylenie strategii z procedurą/techniką/metodą tłumaczeniową. Autor nie ustrzegł się go, określając na s. 21 mianem strategii tłumaczenie bezpośrednie i pośrednie wyróżnione przez Vinay i Darbelnet. Używa przy tym terminów „traduction directe” i „traduction indirecte”, choć w oryginale zamiast tego drugiego częściej używa się określenia „oblique”. Jak wiadomo, Vinay i Darbelnet zdefiniowali siedem technik, podzielonych na dwie grupy czy kategorie: z jednej strony tłumaczenie bezpośrednie lub dosłowne i tłumaczenie pośrednie z drugiej. Sięgając do *Terminologie de la Traduction* pod red. Delisle’a, Lee-Jahnke & Cormiera (nie figuruje w Bibliografii), należy stwierdzić, że w przeciwieństwie do strategii tłumaczeniowych, stanowiących ogólne podejście do tłumaczonego tekstu, techniki tłumaczeniowe koncentrują się na segmentach tekstu w mikrokontekście i stanowią konkretny sposób przeniesienia elementu znaczeniowego z tekstu źródłowego do tekstu docelowego.
- Przedstawiona na s. 22 koncepcja ekwiwalencji Catforda została nazbyt uproszczona. Nie ma w tym fragmencie mowy o tym, że w ramach pojmowania ekwiwalencji tłumaczeniowej jako zjawiska empirycznego Catford wyróżnił ekwiwalencję tekstową („textual equivalence”) oraz korespondencję formalną („formal correspondence”).
- Mam także wątpliwości co do użycia terminu „équivalence conventionnelle” (s. 22). W literaturze przedmiotu dychotomiczna koncepcja ekwiwalencji Nidy (1964, 2001) wyróżnia dwie podstawowe orientacje czy strategie: ekwiwalencję dynamiczną i formalnej. Termin „équivalence conventionnelle” pojawia się wprawdzie w literaturze francuskojęzycznej w znaczeniu tej ostatniej, ale jest znacznie rzadziej używany.
- Trudno też zgodzić się z nazbyt pochopnie wyrażoną na s. 22 tezą, iż James Holmes był prekursorem badań traduktologicznych na gruncie anglosaskim: *James Holmes, dans son article intitulé The Name and Nature of Translation Studies, implante la discipline de la traductologie dans le monde anglophone et propose la division en traductologie pure et la traductologie théorique.* [podkreślenie moje] Stwierdzenie takie nie oddaje sprawiedliwości takim badaczom, jak wymieniani przez Autora E. Nida czy J. Catford.

- Reformułując za Rakovą periodyzację Steinera na temat refleksji nad tłumaczeniem, Autor popełnia błąd: strukturalizm należał do trzeciego etapu czy też okresu, trwającego do końca lat 60. XX w., zaś powrót do hermeneutyki cechował okres czwarty, który rozpoczął się już po opublikowaniu w 1975 roku dzieła *After Babel: L'époque de la linguistique 25 structuraliste ouvre la quatrième étape dont la pensée se dirige vers l'herméneutique*. (Rakovà, 2014 : 11). (s. 24-25)
- Autor podobnie źle interpretuje czy „przekręca” koncepcje Delisle’a, pisząc na s. 26 : *Dans la traduction didactique, les textes sont généralement littéraires, pendant que les textes de la traduction professionnelle sont pragmatiques*. Sięgając do Delisle’a, wyjaśnijmy dla porządku, że w tłumaczeniu dydaktycznym preferowaną strategią tłumaczenia jest tłumaczenie dosłowne „littéral”, nie „littéraire”. Tłumaczenie dydaktyczne odchodzi od swojej podstawowej funkcji i istnieje wyłącznie jako narzędzie szkoleniowe i oceniające. Natomiast w tłumaczeniu profesjonalnym wierność definiowana jest w kategoriach intencji artystycznej lub konkretnego projektu przekładu (dzieła literackie) lub, w przypadku tekstów pragmatycznych, wielorakich parametrów komunikacji (J. Delisle, *Traduction didactique vs traduction professionnelle*). Nie można zatem wykluczyć tekstów literackich z tłumaczenia zawodowego (profesjonalnego)!
- Dziwi u Autora nazbyt swobodne podejście do cytowanych treści. Na s. 26 natrafiamy na ujęty w cudzysłów fragment tekstu A. Hurtado Albir w następującym brzmieniu: *La traduction camouflée jouit de la condition de texte original dans le milieu d'arrivée, puis que la fonction de l'original reste intact, et la traduction patente n'a pas la condition de texte original et a besoin d'un deuxième niveau fonctionnel pour maintenir la même fonction* (Albir, 1996 : 367). Prawdziwy fragment brzmi inaczej : „Rappelons que Neubert (1968) parle de traduction relative, partielle et optimale ; House (1981) de « covert translation » (« traduction camouflée »), celle qui jouit de la condition de texte original dans le milieu d'arrivée, puisque la fonction de l'original reste intacte, et « overt translation » (« traduction patente »), qui n'a pas la condition de texte original et qui a besoin d'un deuxième fonctionnel pour maintenir la même fonction ». Pomijając już wprowadzone do cytowanego tekstu błędy gramatyczne („puis que” zamiast „puisque”, „intact” zamiast „intacte”, brak zaimka względnego „qui”), na dodatek Autor pomija powszechnie znane w literaturze przedmiotu terminy oryginalne (*overt, covert*) zastępując je mniej znanymi francuskimi odpowiednikami.

W innym fragmencie, na s. 27., tym razem cytując Seleskovitch i Lederer, Autor reformułuje niezgrabnie oryginalny tekst (« la tâche du traducteur «ne consiste pas à transposer les faits observables de la langue ni à mettre au point des clefs de conversion entre les langues mais à restituer le contenu du message »), przekształcając go w wypowiedź agramatyczną: *Elle rejette*

de « transposer les faits observables de la langue ni à mettre au point des clefs de conversation entre les langues (Seleskovitch et Lederer, 1986 : 25-26).

Na s. 60 Autor pozostawia cytat bez przypisu (*Ce type de la traduction consiste en « modélisation de la traduction automatique statistique repose sur la théorie mathématique de distribution et d'estimation probabiliste développée en 1990 par Peter F. Brown et ses collègues à IBM au Watson*). Tylko szczegółowa weryfikacja pozwala stwierdzić, że autorem przytoczonych słów jest ta sama osoba, którą Autor wymienia i cytuje w kolejnych zdaniach na tej samej stronie, znów zresztą popełniając błędy, modyfikując treść cytowanego fragmentu i wypaczając jego treść.

Powinno być: „Pour chaque paire de phrases possible (s, t), on attribue une probabilité $P(t|s)$ qui peut être interprétée comme la probabilité qu'« un traducteur » produise t dans la langue cible, lorsque la phrase s a été énoncée dans une langue source, ou autrement dit, la probabilité que la traduction de s soit t . (...)».

Jest: *Pour chaque paire de phrases possible (s, t), on attribue une probabilité $P(t|s)$ qui peut être interprétée comme la probabilité qu'un traducteur » produise t dans la langue cible, lorsque la phrase s a été énoncée dans une langue source, ou autrement dit, la probabilité que la traduction de s soit t ...*

- Na s. 33-35 w podrozdziale o wpływie ideologii na tłumaczenie („enjeu du pouvoir”) Autor prowadzi rozważania o ekwiwalencji semantycznej w tekstach technicznych, ewidentnie myląc ideologię z celem perswazyjnym przyświecającym tłumaczeniu handlowemu i ogólnie reklamie („catalogue”, „l'acheteur et le vendeur”, „désir d'achat”).
- Nawiasem mówiąc, obecne w literaturze przedmiotu rozważania na temat roli ideologii w tłumaczeniu (por. Raková) nie stanowią wątku na tyle istotnego dla tematyki pracy, aby poświęcać mu tyle miejsca. Podobnie jest z tłumaczeniem dydaktycznym, do którego Autor wielokrotnie wraca, oraz koncepcjami traduktologicznymi z inspiracji „literackiej”, takimi jak Szkoła z Tel-Awiv, czyli normatywna teoria tłumaczenia literackiego (Even-Zohar, Toury itd.). Praca (a w każdym razie jej Rozdział I) znacznie zyskałaby na pogłębionej prezentacji samych językoznawczych aspektów tłumaczenia. W części teoretycznej spodziewałbym się więc raczej pogłębionej refleksji nad ekwiwalencją i typami odpowiedniości leksykalnych, na przykład wg kryteriów Wernera Kollera oraz nad podejściem funkcjonalnym w traduktologii – z uwagi na pragmatyczny charakter tekstów należących do korpusu. Całościowy przegląd form konceptualizacji tłumaczenia okazuje się zadaniem zbyt ambitnym, by nie powiedzieć karkołomnym, bo obarczonym ryzykiem pominięcia istotnych wątków (dla przykładu, Autor nie wymienia nigdzie tak znanych autorów jak L. Venuti czy M. Baker).

- Na s. 44 Autor podaje klasyfikacje tekstów Delisle'a i Gile'a, ale brakuje najbardziej chyba znanej typologii Kathariny Reiss, szczególnie, że w jej koncepcji cel tłumaczenia i przyjęte strategie tłumaczeniowe są wypadkową przypisania danego tekstu do danej kategorii.
- Wbrew stwierdzeniu ze s. 56 (*Ce qui est favorable et distingue SDL TRADOS des autres logiciels de traduction, c'est la possibilité de modifier la mémoire du logiciel par son utilisateur. En plus SDL TRADOS garde la structure du texte traduit et cela permet de construire un texte parallèle par rapport à la composition. Donc, en prenant en considération le caractère répétitif de la forme et du contenu des documents, nous pouvons constater que SDL TRADOS permet d'épargner le temps et d'augmenter la rentabilité du travail du traducteur*), możliwości tworzenia i modyfikowania pamięci tłumaczeniowej, a także zachowywania elementów formatowania tekstu wyjściowego (*source*) w tekście docelowym (*target*) stanowią cechy wszystkich rozwiniętych środowisk tłumaczeniowych, nie tylko SDL Trados.
- Zakłopotanie budzą często częściowe konkluzje nieoparte na wywodzie, ani na żadnych źródłach. Warto podkreślić, że zarówno we wnioskach cząstkowych jak i w tych zamykających rozprawę powinno się unikać pochopnych generalizacji.
 - *Pour conclure cette partie, nous pouvons estimer que l'équivalence au niveau de la langue doit être respectée afin que la traduction puisse être la plus fidèle.* (s. 32)
 - *La conclusion de nos études sur la spécificité de la traduction démontre un caractère dominant de la traduction professionnelle. La traduction didactique est secondaire.* (s. 45)
- Niektóre stwierdzenia nie mają poparcia w wywodzie. Wbrew zasadom dyskursu akademickiego, Autor pozostawia czytelnika bez stosownych wyjaśnień. Nie wiemy na przykład, które dwa przykłady na s. 62 są przykładami właściwego tłumaczenia terminologii (*Il y a seulement deux exemples traduits de manière acceptable*). Na s. 63-64 Autor stwierdza nieskuteczność analizowanego translatora, nie wyjaśniając szczegółowo na czym ta nieskuteczność polega.

Na s. 57 Autor nie wyjaśnia dlaczego zamieszczony w pracy zrzut ekranu dowodzi tego, że SDL Trados nie jest w stanie tłumaczyć automatycznie terminologii (*La capture d'écran du dessus démontre que le logiciel SDL Trados Studio 2022 (sans des composants supplémentaires) n'est pas capable de traduire automatiquement*). Nie wiemy jednak czy i jaki plugin tłumaczenia automatycznego został dodany do programu. Bez takowego SDL Trados wykorzystuje jedynie dołączone do projektu pamięci tłumaczeniowe.

Na s. 64-65 znajdujemy zestawienie dwóch tłumaczeń polskiego tekstu technicznego: jednego wykonanego przez sztuczną inteligencję, drugiego zaczerpniętego z katalogu produktów marki GTV. Porównanie to Autor kwituje dwoma zdaniami: (1) *La proposition de la traduction*

réalisée par GPT chat n'est pas cohérente avec la traduction professionnelle en français i (2) *En prenant en considération les exemples mentionnés, nous pouvons constater que le GPT, malgré son avancée technologique, ne propose pas de traduction exacte au niveau de la technostucture du texte, ni au niveau de sociolecte.* W żadnej mierze nie wyjaśnia nam to, na czym polega rzeczony brak spójności (*cohérence*) i jak Autor definiuje „technostucture du texte”, pojęcie, które pojawia się w całej pracy jeden, jedyny raz. Powstaje przy tym pytanie, w jaki sposób możliwa jest ocena całościowej struktury tekstu, a więc wewnętrznej budowy charakteryzującej się wielopoziomowością i wieloplanowością, w oparciu o tłumaczenie jednego akapitu?

- Problem jednostki pojawia się także wyżej, na s. 64. Stwierdzenie: *il est à noter que la traduction réalisée par GPT chat est acceptable, mais elle ne démontre pas de caractère technique de la structure au niveau phrastique* wydaje się nieporozumieniem, jeśli zważyć, że widniejące wcześniej przykłady tłumaczenia terminów przez Chat GPT nie dotyczą poziomu zdaniowego, lecz poziomu jednostek leksykalnych. Można także zadać pytanie o kierunek tłumaczenia w parze językowej fr-pl. Na s. 61 widnieją przykłady tłumaczenia terminów z języka francuskiego na polski. Dlaczego zatem w części 2.3.7 Autor weryfikuje tłumaczenie z języka polskiego na francuski.

Uwagi merytoryczne do części praktycznej

- Na s. 68 Autor podaje dane procentowe, nie wyjaśniając skąd wynikają wyliczenia? Skąd te procenty? Czy to już elementy konkluzji?
- Autor zaznacza, że wybór terminologii przebiegał przy użyciu dwóch kryteriów: częstotliwości występowania i monosemii. Tymczasem w przedstawionych zestawieniach nie mamy danych na temat frekwencji.
- Sam korpus nie został wystarczająco dokładnie opisany. Brak charakterystyki genologicznej wybranych tekstów. Autor poświęcił korpusowi niecały akapit tekstu. Wybór jest motywowany bogactwem terminologicznym, ale nie wiemy nawet, czy wymieniona ilustrowana encyklopedia obejmuje terminologię współczesną, czy także formy właściwe dla dawnego rzemiosła. Nie wiemy także, dlaczego uzupełniająca terminologia zaczerpnięta została akurat z katalogu firmy GTV. Co przemawia za tym wyborem ?
- Skoro, jak zaznacza Autor, badania Jeana Pruvosta i Jeana-François Sablayrollesa dotyczące procesów leksykogenicznych stanowią teoretyczną podstawę jego analizy (s. 87), wypadałoby je szerzej omówić (compocation, fractocomposition itd.).
- Na s. 69 nie zostały dokładnie wyjaśnione różnice między definicją „réelle” et „nominale” i ich przydatność dla analizy dywergencji i konwergencji semantycznych.

- Autor nie ustrzegł się też błędów w formalnym opisie, kategoryzacji, jak na s. 99: *une scie à chantourner – le nom de nature verbale + l'adjectif de nature verbale*.
- Dla rekordów 2-3 ; 4-5 ; 7-8 w tabeli na s. 105 występuje brak podziału na osobne wiersze. Z kolei w rekordzie 9 na tej stronie natrafiamy na dwa alternatywne tłumaczenia wyrażenia „à tenon et mortaise”, nie wiedząc, które z nich jest poprawne bądź częściej stosowane.
- W pracy brak jest rozważań na temat tego, czy leksyka specjalistyczna w swoim zasobie zawiera sporą grupę nazw funkcjonujących w polszczyźnie/francuszczyźnie ogólnej. Być może jest to zagadnienie na inną pracę.

Uwagi dotyczące poprawności redakcyjnej rozprawy

Przechodząc do spraw technicznych, należy stwierdzić, że od strony redakcyjnej główny tekst pracy nie został przygotowany należycie starannie. W tekście nie udało się uniknąć błędów językowych i pomyłek edycyjnych, a ich liczba jest niestety znacząca. Do sformułowanych przeze mnie wyżej uwag dotyczących klarowności wyводу z recenzenckiego obowiązku pragnę dodać inne, te najbardziej rażące niedociągnięcia rzutujące na całościową wartość rozprawy. W wielu przypadkach ograniczę się jedynie do podania numerów stron.

1. Kropka w tytule pracy.
2. W pracach mających charakter zwartej rozprawy akademickiej nie stosuje się numeracji stron tytułowych, z czym mamy do czynienia w przedstawionym tekście.
3. Błędy formatowania: nieujednolicone wcięcia we Wstępie (Introduction) do rozprawy.
4. Problemy z interpunkcją, które wpływają na zrozumienie: np. na s. 40 i 50.
5. Bardzo liczne literówki i błędy pisarskie („outille”; *La recherche documentaire nous a servi à la préparation de l'esquisse conceptuelle*. s. 13), także w nazwiskach (na s. 27 „Christian Nord” zamiast „Christiane Nord”).
6. Błędy leksykalne (na s. 45 mylenie „destinateur” z „destinatiare”)
7. Zbyt częste, a przez to męczące dla czytelnika dzielenie tekstu na akapity. Przykładowo na s. 44, w podrozdziale 2.1.5, na 9 zdań mamy 6 akapitów.
8. Brak typograficznego oznaczania metajęzykowych przykładów: np. na s. 32.
9. Podawanie imion przy pierwszej wzmiance o danym autorze, innym razem nie (s. 41: „Hugo Marquant, Rostislav Kocourek” ; s. 42: „S. Gamero Perez”)
10. Wreszcie liczne błędy gramatyczne, w tym składniowe. Dla przykładu:
 - *2.1.5 Les différents classements de la traduction technique et ses implications*. [błędna forma dzierżawcza w podtytule]
 - (...) *vérifier si la dénomination de la terminologie française de notre corpus se réfèrent (...)*. (s. 13) [brak uzgodnienia]
 - *Vermeer et Reiss indique qu'il faut garder l'ordre hiérarchique des conditions fondamentales pour obtenir un bon résultat de la traduction*. (s. 22) [brak uzgodnienia]

- *L'objectif du vendeur est de présenter les produits de telle manière que l'acheteur voudrait les acquérir à prix acceptable.* (s. 34) [m.in. brak trybu subjonctif]
- *De nombreuses études et multiples conceptions de la traduction provoquent qu'il est difficile de définir cette notion dans une seule conception intégrale et universelle.* s. 17 (częste w pracy stosowanie błędnej struktury provoquer + zdanie dopełnieniowe)
- *Grâce à la traduction, la tradition peut dépasser ces limites pour s'enraciner dans un nouvel espace culturel.* s. 17. [zmiana kategorii z formy dzierżawczej na wskazującą]
- *Par ces conditions, nous entendons des multiples démarches qui dirigent vers les aspects, tels que la direction de la fidélité en traduction (l'appuie sur la langue de départ ou sur la langue cible), le code de changement (conception de Jakobson), l'équivalence réalisée au différents niveaux (sémantique, structurelle) ou des différents degrés de réalisation de l'équivalence dite (les études de l'école de Tel Aviv).* (s. 39) [liczne błędy w jednym zdaniu]
- *Reziz Hanane et Bedjaoui Wafa évoquent dans son article Daniel Gile qui se concentre sur la disposition d'une portion d'énergie répartie en trois efforts, pendant lesquels le cerveau du traducteur est stimulé à trois étapes.* (s. 31) [błędna forma dzierżawcza]
- *En ce qui concerne le professeur dont l'objectif principal est d'expliquer et réaliser les objectifs didactiques.* (s. 57) [ucięte zdanie]
- *Ljudskanov (1969) estime que tous les types de la traduction concerne le même phénomène.* (s. 12) [brak uzgodnienia]
- *Voici un exemple de la traduction de la terminologie concernante de différents types d'assemblage.* (s. 57) [błędne uzgodnienie participe présent]

Również Bibliografia zawiera wiele pomyłek edycyjnych i niedociągnięć wynikających najczęściej z braku elementarnego ujednolicenia zapisu.

1. Niekonsekwentne stosowanie przecinka rozdzielającego nazwisko autora od jego imienia;
2. Niekonsekwentny zapis: volume i Vol., N° i numéro; stosowanie przecinka i kropki po tytule wydawnictwa zwartego; stosowanie przecinka i dwukropka po miejscu wydania, Bogucki Ł., (2009), ; wspomagane komputerowo, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, pp. 39 - 57. (s. 117); Catford J., (1965), A Linguistic Theory of Translation. Oxford: Oxford University Press. Chambers, p. 1 et pp. 260-266. (s. 117)
3. Podawanie miejsca wydania po nazwie wydawnictwa i odwrotnie:
 - Jakobson R., (1963), Essais de linguistique générale, Les Editions de Minuit, Paris, pp. 79-80.
4. Podawanie kraju wydania:
 - Malakoff France (s. 118);
 - Vinay, J. P., Darbelnet, J., (1958). Stylistique comparée du français et de l'anglais : méthode de traduction. Paris, France: Didier, p.27.
5. Brak wydawcy lub miejsca wydania:
 - Steiner G. (1975), After Babel: Aspects of Language and Translation, Oxford
 - Delisle J., (2014), Les Traducteurs dans l'histoire 3e éd., Presses de l'Université Laval, pp. 40-53. (s. 118)

6. Seleskovitch D. et Lederer M., (2014), *Interpréter pour traduire*, 5e édition revue et corrigée, Les Belles Lettres, Préface de J.-R. Ladmiral, (1re édition, 1984), pp. 25-26
7. Brak spacji nierozdzielających przed dwukropkiem (s. 118, 119)
8. Podawanie miejsca wydania po nazwie wydawnictwa:
 - Jakobson R., (1963), *Essais de linguistique générale*, Les Editions de Minuit, Paris, pp. 79-80.
9. Podawanie nazwiska redaktora po tytule monografii zbiorowej:
 - Snell-Hornby M., (1990), *Linguistic transcoding or Cultural Transfer? A Critique of Translation Theory in Germany* [dans :] *Translation, History and Culture*, Susan Bassnett & André Lefevere (eds), London: Pinter, pp. 79–86.
10. Brak konsekwencji w stosowaniu zapisu [dans :] przed tytułem czasopisma naukowego.
 - Larose R., (1985), *La théorie de la Traduction : A quoi ça sert?* [dans :] *Meta*, vol. 30, numéro 4, p. 40. (s. 120)
 - Horguelin P. A., (1966), *La traduction technique*. *Meta*, 11(1), pp. 20–21.
11. Dodatkowo, stosowanie polskiej adnotacji [w:] oraz łacińskiej adnotacji [in] oraz [In] z dwukropkiem i bez dwukropka :
 - Fèvre, J.-M., (1989) "Un fer à cheval pour une traduction heureuse", in: *Le Français des Affaires et des Professions*, Automne 1989
 - Frege G., (1892), *Sinn und Bedeutung* [dans :] *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, (100), 1892. La traduction française, citée ici, est due à Claude Imbert: "Sens et Dénotation" in *Ecrits Logiques et Philosophiques*, Seuil, Paris (1971)
 - Harris B., Sherwood B., (1978), *Translating as an Innate Skill*. In: Gerver, D., Sinaiko, H.W. (eds) *Language Interpretation and Communication*. NATO Conference Series, vol 6. Springer, Boston, MA, p.155.
12. Brak akcentów nad wielką literą w języku francuskim.
13. Stosowanie angielskiego cudzysłowu dla tytułów artykułów we francuskich czasopismach (dotyczy np. J.-M Fèvre'a i C. Imbert na s. 118)
14. Błędny zapis bibliograficzny oraz niezamknięty i źle umiejscowiony cudzysłów:
 - Rezig H. et Bedjaoui W., (2017), *Traduction et cognition : le processus de la traduction entre avancée et limites*, [dans :] Ferchouli F. Z., « *Sciences du langage et neurosciences cognitives*, N° 19 - Mars 2017, Université d'Alger 2, Édition URNOP - SAOR – SAN, pp. 102-111.
 - Prawidłowy zapis wydaje się następujący:
 - Rezig H. et Bedjaoui W., (2017), « *Traduction et cognition : le processus de la traduction entre avancée et limites* », [dans :] *Sciences de l'Homme*, n° 19, Édition URNOP - SAOR – SAN, pp. 102-111.

15. Zamienne stosowanie zapisu (éd.), (réd.), sous la direction, (dir.) i (ed.) oraz zmienna kolejność inicjałów imion i nazwisk:

- W.Thelen M., Lewandowska-Tomaszczyk B. (réd.) (s. 117)
- B. Lewandowska -Tomaszczyk & M. Thelen (éds) (s. 119)
- Kade O., (1968), Kommunikationswissenschaftliche Probleme der Translation [dans :] Neubert, A. (ed.). Grundfragen der Übersetzungswissenschaft, Beihefte II zur Zeitschrift Fremdsprachen. Leipzig, pp. 3-19. (s. 120)
- Oustinoff M., (2009), Introduction, Michaël Oustinoff éd., La traduction. Presses Universitaires de France, pp. 5-8.
- Thiry P., (2007), Introduction. Notions de logique. 3e édition, sous la direction de Thiry Philippe. De Boeck Supérieur, pp. 5-11.

16. Niekonsekwentny zapis skrótu N°, z indeksem górnym i wielką literą albo bez indeksu górnego, z małą literą i z kropką:

- Benmessaoud S., (2018) La vision Wüstérienne : Remise en question et nouvelles avenues [dans :] Revue Sciences, Langage et Communication, Vol 1, N° 2 (2018), p. 3.
- Humbley J., (2012) Retour aux origines de la terminologie : l'acte de dénomination, Langue française, vol. 174, no. 2, 2012, pp. 111-125.
- Gaudin François. La socioterminologie. [dans :]: Langages, 39e année, n°157

17. Brak konsekwencji w stosowaniu skrótów:

- 1e éd
- 2ème édition

18. Różny zapis tytułu czasopisma:

- Meta,
- Meta journal des traducteurs / Meta: Translators" Journal

19. Błędy edytorskie :

- Rey A., (1992), La Terminologie. Noms et Notions, Paris, 2ème édition, Presse universitaire de France, p. 22.
zamiast
- Rey, A., (1992), La Terminologie. Noms et Notions, Paris, 2ème édition, Presses universitaires de France, p. 22.

Ocena końcowa:

Podsumowując, dysertacja została oparta na wystarczająco solidnej podbudowie teoretycznej, świadczącej o dobrej orientacji Autora w literaturze przedmiotu, zawiera wyniki poprawnie przeprowadzonego, skomplikowanego metodologicznie badania empirycznego, przedstawia zestaw

opracowanych wniosków i interpretacji uzyskanych wyników. Zalety pracy i jej walory poznawcze równoważą jej liczne wskazane przeze mnie powyżej niedostatki i niedociągnięcia, a większość moich uwag ma za zadanie umożliwienie Autorowi lepszego przygotowanie kolejnych tekstów o charakterze naukowym.

Stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska mgr. Michała Pawłowicza spełnia warunki określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2023 poz. 212 z późn. zm.) i wnioskuję do Rady Dyscypliny Językoznawstwo Uniwersytetu Gdańskiego o dopuszczenie mgr. Michała Pawłowicza Autora Dysertacji do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Wojciech Prażuch, prof. UKEN

Katedra Językoznawstwa Romańskiego

Instytut Neofilologii

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Kraków, 18 lipca 2024 r.

